

Het spuiten tegen de Eikenprocessierups gecontroleerd

Voorwoord

Veiligheid, gezondheid en duurzaamheid, zo luidt de missie van de VROM-Inspectie. Tijdens het spuiten tegen de eikenprocessierups (EPR) in 2005 zijn 2 dieren dood en een aantal dieren ziek aangetroffen in de directe nabijheid van 2 spuitlocaties en klaagde een passant over zeer geïrriteerde ogen. Hoewel er geen causaal verband is vastgesteld tussen de dode dieren en het spuiten tegen de EPR is de zorg van de VROM-Inspectie over de gezondheid van mens en dier toegenomen. Daarom heeft de VROM-Inspectie in 2006 een controleactie van het spuiten tegen de Eikenprocessierups georganiseerd.

Er is veel actuele informatie beschikbaar over het bestrijden van de Eikenprocessierups, o.a. vastgelegd in de Leidraad Beheersing Eikenprocessierups, opgesteld door de Expertgroep Eikenprocessierups¹ (zie ook bijlage I en II). Deze informatie is onder andere te vinden op:

www.brabant.nl/eikenprocessierups

www.gelderland.nl/mkic

www.ggd.nl (voor contactinformatie regionale GGD-en)

www.vlinderstichting.nl/eikenprocessierups

www.natuurkalender.nl

www.eikenprocessierups.info

¹ Tijdens het traject van deze controleactie heeft deze Expertgroep besloten zich op te heffen naar aanleiding van het ontbreken van draagvlak en (financiële) steun van gemeenten en provincies. De VROM-Inspectie heeft de Expertgroep ervaren als een zeer gedegen en deskundige gremium met een realistische insteek voor de beheersing van de overlast door deze rups en betreurt dit besluit ten zeerste.

1	De voorbereiding	4
1.1	Algemeen.....	4
1.2	Wie controleert wat?	4
1.2.1	AID.....	4
1.2.2	AI.....	5
1.2.3	RIVM.....	5
1.2.4	VI en GGD.....	5
1.3	Afstemming	5
2	De resultaten	7
2.1	Bevindingen tijdens de voorbereiding.....	7
2.2	Resultaten van de controles.....	7
2.3	Monstername en analyseresultaten	8
2.4	Resultaten van toevallige controles	8
2.5	De media.....	8
3	Conclusies en aanbevelingen.....	10
	Bijlage I Eikenprocessierups	12
	Bijlage II Bestrijding.....	14

1 De voorbereiding

1.1 Algemeen

Tijdens dit onderzoek is vooral gekeken naar de toepassing en het gebruik van bestrijdingsmiddelen bij de aanpak van de eikenprocessierups.

Elk jaar geven groenbeheerders, al dan niet na gerichte monitoring van de ontwikkeling van de eitjes en het uitlopen van de eikenbladeren (beide erg afhankelijk van de weersomstandigheden), opdracht om in de periode half april tot half mei te spuiten met biologische of chemische bestrijdingsmiddelen om de eikenprocessierups te bestrijden.

De VROM-Inspectie is in deze periode in 2006 samen met een aantal andere instanties gaan controleren of het spuiten gebeurt in overeenstemming met de wet- en regelgeving. Er is ook gekeken of de juiste richtlijnen en voorzorgsmaatregelen, waaronder het informeren van aanwonenden, worden gehanteerd bij de toepassing. Aanleiding voor de controles zijn twee voorvallen die zich in 2005 tijdens de spuitperiode hebben voorgedaan. In de directe nabijheid van twee spuitlocaties zijn twee dieren overleden en een aantal dieren is ziek geworden. Ook heeft een voorbijganger geklaagd over geïrriteerde ogen. Er is overigens geen causaal verband vastgesteld tussen de dood van de 2 dieren en het spuiten.

1.2 Wie controleert wat?

1.2.1 AID

De Algemene InspectieDienst (AID) van het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit controleert tijdens deze actie of het gebruikte bestrijdingsmiddel toegelaten is door het College Toelating Bestrijdingsmiddelen (CTB). Daarnaast wordt gecontroleerd of de spuiters in het bezit zijn van de verschillende vergunningen die daarbij horen (uitvoeren/ bedrijfsvoeren en distribueren gewasbescherming). Ook wordt gekeken of er geen verstoring van beschermde inheemse planten- en diersoorten (Flora- en Faunawet) plaatsvindt.

1.2.2 AI

De ArbeidsInspectie (AI) van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, controleert op grond van de Arbowetgeving vooral de arbeidsomstandigheden van de spuiiter. Daarnaast kijkt de AI ook naar de veiligheid van derden.

1.2.3 RIVM

Het RijksInstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) neemt tijdens de controles monsters en analyseert deze.

1.2.4 VI en GGD

De VROM-Inspectie (VI) van het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer organiseert deze controleactie. Met de Gemeenschappelijke Gezondheidsdienst (GGD) en anderen controleert de VI of voldaan wordt aan de richtlijnen uit de Leidraad (zie Voorwoord).

1.3 Afstemming

Als eerste heeft de VI contact gezocht met de Expertgroep bestrijding Eikenprocessierups. Deze expertgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van de GGD-en, provincies, een enkele gemeente, Plantkundige Dienst en van enkele Vlaamse instanties, ondersteunt groenbeheerders (elke instantie die eikenbomen in bezit heeft: gemeenten, provincies, RijksWaterStaat, Staatbosbeheer, etc) bij de juiste bestrijding van deze rups. In dit verband worden er nieuwsbrieven uitgebracht, is een Leidraad ontwikkeld en worden voor de groenbeheerders voorlichtingsbijeenkomsten georganiseerd.

In dit gremium is de aanleiding voor de controles besproken, hetgeen door de Expertgroep volledig is ondersteund. Daarnaast is de inhoud van de controle (zie 1.1 en 1.2) met deze Expertgroep en de andere controlerende instanties de AID en AI afgestemd. Tot slot zijn leden van de Expertgroep van de provincies en RWS bereid geweest om informatie ter beschikking te stellen op grond waarvan een controleroute met spuitlocaties voor de betreffende controledagen uitgezet kon worden. Gepoogd is om het aantal spuitlocaties uit te breiden met spuitlocaties van gemeenten.

Met een persbericht zijn de controles breed aangekondigd. In vele (regionale) kranten is aan de controleactie aandacht besteed.

2 De resultaten

2.1 Bevindingen tijdens de voorbereiding

Hoe grillig het weer kan zijn bleek maar weer eens tijdens het voorjaar 2006. Begint de spuitperiode normaliter tijdens de laatste helft van april, door het koude weer verschoof de aanvang van het spuiten naar begin mei. De in aanvang geplande controledagen (eind april/begin mei) moesten snel geschrapt worden en worden vervangen door 17 en 24 mei (medio/eind mei).

Door leden van de Expertgroep was toegezegd om de spuitlocaties voor die 2 controledagen door te geven. Na opgave werd duidelijk dat de aanpak van diverse opdrachtgevers verschillend was. Was de ene opdrachtgever op de 1ste controledag nagenoeg klaar met spuiten van alle eikenbomen die onder zijn verantwoordelijkheid vallen, een andere opdrachtgever begon pas met spuiten na de 1ste controledag. Door de weersvoorspellingen of door de vooraankondiging van de controles bleek geen enkele gemeente, die benaderd is, voornemens te zijn om te gaan spuiten op de 2 controledagen.

2.2 Resultaten van de controles

Vanwege het beperkt aantal locaties op de 1ste controledag zijn er slechts 2 teams op pad gegaan. Als gevolg van het slechte weer in de ochtend waren er slechts 4 locaties om te controleren.

De AID heeft geconstateerd dat in alle 4 gevallen het biologische middel Xentari werd gebruikt en dat het spuitbedrijf en de spuyer beschikten over de benodigde licenties. Ook heeft de AID geconstateerd dat de beheerders de spuitlocaties getoetst hebben aan de vereisten uit de Flora- en Faunawet.

Tijdens 1 controle heeft de AI geconstateerd dat de cabine wel over een overdrukinstallatie beschikte, maar dat het betreffende filter niet de vereiste kwalificatie had. De AI heeft hier een waarschuwing voor gegeven en later geconstateerd dat de vereiste filter afgeleverd en geplaatst was.

De GGD en VI hebben geconstateerd dat voldaan werd aan de richtlijnen van de Leidraad. Bij enkele controles was het niet mogelijk om te controleren of de omwonenden van aanliggende percelen afdoende geïnformeerd waren, omdat de controlelocaties nogal achteraf lagen.

De weersvoorspellingen voor de 2de controledag waren voor het spuiten nog ongunstiger (meer regen en harde(re) wind). Dit leidde er toe dat de betreffende opdrachtgevers voor die dag de opdrachten om te spuiten annuleerden. De controles zijn daarom ook afgelast.

Op de dag zelf vielen de weersomstandigheden mee (geen regen, weinig bewolking, wel veel wind). Medewerkers van de VI hebben toen een groot deel van de geplande route gereden. Tussen 9.00 en 14.00 uur werden er op die dag geen spuitactiviteiten aangetroffen in Oost-Brabant en Noord-Limburg.

2.3 Monsternamen en analyseresultaten

Doel van monsternamen door het RIVM was om na te gaan of het spuitmiddel dat men zei te gebruiken ook daadwerkelijk en met de goede samenstelling gebruikt werd.

Tijdens de 1ste controledag werd op de 4 spuitlocaties het biologische middel Xentari gebruikt. De analyse van de monsters door het RIVM laat zien dat dit biologische middel inderdaad gebruikt werd door de 4 spuiters en dat de samenstelling overeenkomt met de door de fabrikant opgegeven samenstelling.

2.4 Resultaten van toevallige controles

De leden van de controleteams hebben ook op de andere dagen hun ogen open gehouden. Enkele malen is geconstateerd dat tijdens het spuiten langs (provinciale) wegen in Limburg en Noord-Brabant het dusdanig hard waaide dat de nevel compleet verwaaide en niet in de kruin van de boom terecht kwam. Een van de spuiters is daar op aangesproken. Tevens is geconstateerd dat het chemische middel Dimilin gebruikt werd.

2.5 De media

Tijdens de controledag heeft Omroep Brabant (radio en TV) en Brabants Dagblad enkele controles mee gemaakt. Vermeldenswaard is dat de door deze media geïnterviewde spuiters de controles volledig ondersteunden. Ook bij hen waren signalen bekend dat het spuiten soms niet volgens het boekje gaat. In deze media is ruimschoots melding gemaakt van de controleactie.

Ook voor de 2de controledag hadden enkele media zich gemeld. Helaas moesten deze in verband met de weersvoorspellingen en op grond daarvan ontbreken van te controleren spuitlocaties afgezegd worden.

3 Conclusies en aanbevelingen

Het aantal controles waren als gevolg van de weersomstandigheden op de controledagen beperkt. Desalniettemin zijn een aantal conclusies/aanbevelingen geformuleerd, naar aanleiding van de voorbereiding (conclusie 1) en de controles (overige conclusies)

Conclusie 1

Het is opvallend dat de ene beheerder op de 1ste controledag het spuitseizoen heeft afgesloten en de andere beheerder nog moet starten. Dit leidt tot de vraag of het monitoren van de ontwikkeling van de eikenbladeren en de rupsen door iedere beheerder wel goed en op het juiste moment wordt uitgevoerd. Het op 't juiste moment spuiten is uiterst cruciaal voor de effectiviteit van spuiten.

Aanbeveling 1: Pas de monitoringssystematiek van de Leidraad toe en monitor zeer zorgvuldig.

Conclusie 2

Grosso modo voldeed men tijdens de controles aan de wettelijke verplichtingen en de richtlijnen uit de Leidraad. Misschien heeft de vooraankondiging van de controles tijdens een themabijeenkomst en met een persbericht zijn werk gedaan (men was gewaarschuwd) of men werkt (nagenoeg) altijd conform wetgeving en richtlijn.

Aanbeveling 2: Volg voor een effectieve bestrijding de Leidraad.

Conclusie 3

Veelal is het middel Xentari gebruikt en in een geval Dimilin (dat door het College Toelating Bestrijdingsmiddelen ook is toegelaten). Dit laatste middel heeft als nadeel dat het veel rigoreuzer te werk gaat dan Xentari: behalve de eikenprocessierups doodt 't ook vele andere organisme, waaronder de natuurlijke vijanden van de eikenprocessierups (zie bijlage I).

Aanbeveling 3: Volg de Leidraad en gebruik alleen Xentari.

Aanbeveling 4: Wees zeer actief met het informeren van passanten en aanwonenden.

Bijlage I Eikenprocessierups²

In deze bijlage wordt beknopt de belangrijkste algemene informatie van de eikenprocessierups beschreven

Algemeen

Sinds 1990 heeft men in Nederland weer te maken met rupsen van de eikenprocessievlinder (*Thaumetopoea processionea* L.). Op een groot aantal eikenbomen in Zuid- en Midden-Nederland kan men ze in de maanden mei, juni en juli aantreffen. Eikenbomen met eikenprocessierupsen zijn te herkennen aan de specifieke nesten: dichte spinsels van vervellingshuidjes, uitwerpselen en brandharen. 's Nachts gaan de eikenprocessierupsen in optocht (in processie) op zoek naar voedsel (eikenbladeren). De eikenprocessierups kan in sommige gebieden leiden tot een plaag. In plaaggebieden bestaat de overlast uit gezondheidsklachten die ontstaan door de brandharen van de rups en uit verminderde vitaliteit van aangetaste bomen door kaalvraat. De eikenprocessierups is één van de diersoorten die geprofiteerd heeft van de geleidelijke verandering van ons klimaat. De rups heeft zich nu definitief gevestigd ten zuiden van de grote rivieren, en is bezig aan een opmars naar het noorden in de provincies Gelderland en Utrecht.

Van eitje naar rups naar vlinder

De eikenprocessierups is de larve van een nachtvlinder die zijn eitjes bij voorkeur legt in de bovenste kroonhelft van eiken. De eikenprocessierups heeft per jaar één cyclus. De eitjes overwinteren. Vanaf begin april komen de oranje rupsen uit de eitjes te voorschijn. Na de derde vervelling krijgen de rupsen de kenmerkende brandharen. Dit is tussen half mei en half juli. In juli zijn de rupsen volgroeid. De kleur verandert dan groen in grijsgrauw. Vervolgens verpoppen ze zich tot vlinders. Vrouwtjesvlinders verplaatsen zich over een afstand van 5 - 20 km. Het is echter bekend dat veel vrouwtjes hun eieren afzetten in de directe omgeving van de plek waar ze uit de pop gekropen zijn. Mannetjesvlinders kunnen zich over nog grotere afstanden verplaatsen.

Herkenning van de rups

De rugzijde van de volgroeide rupsen is grijsgrauw, lichtgekleurde zijden en een groengrijze buik. De kop is zwartbruin. Het lichaam van de rups is bedekt met lange witte haren. Op de rugzijde heeft de rups enkele segmenten met honderdduizenden korte, zeer gemakkelijk loslatende brandharen. Dit zijn nauwelijks met het oog waarneembare microharen. De volgroeide rupsen kunnen een lengte bereiken van ca. 3 cm. De rupsen leven altijd in groepen.

²

Bron: Leidraad beheersing Eikenprocessierups

Natuurlijk evenwicht

De aanwezigheid van de rups is een natuurlijk verschijnsel, vergelijkbaar met wespen of teken. Over het algemeen zorgt de natuur zelf voor een acceptabel aantal van elke soort. Zo resulteert explosieve groei vaak in ziekte of gebrek aan voedsel. Dankzij natuurlijke vijanden, zoals parasieten (sluipwespen, sluipvliegen) en predatoren (vogels, kevers, roofwantsen) ontstaat uiteindelijk een biologisch evenwicht. De afgelopen jaren is echter gebleken dat dit evenwicht op bepaalde plaatsen niet wordt bereikt. Dit geldt met name in lanen met eiken. Daar zijn onvoldoende natuurlijke vijanden van de rups aanwezig. In bosranden met een natuurlijke ondergroei ontstaat eerder een vorm van biologisch evenwicht, waardoor de rupsen minder overlast veroorzaken.

Gezondheidsrisico's

De eikenprocessierups kan in hogere dichtheden een bedreiging vormen voor de gezondheid van mensen (en dieren). De risico's worden vooral veroorzaakt door de vrijkomende brandharen. Dit is vanaf het derde larvale stadium ongeveer half mei. Na contact met de brandharen kunnen klachten ontstaan zoals hevige jeuk en irritatie van de huid en irritatie aan de ogen of luchtwegen. Er zijn vooral risico's in de periode dat de eikenprocessierupsen brandharen hebben (half mei-juli) en bij de verdere verspreiding van deze brandharen door verwaaiing uit spinselnesten en van lege nesten (juli-september). Met hun weerhaakjes dringen de pijlvormige haren gemakkelijk de huid, ogen en luchtwegen binnen. Stoffen die daarbij vrijkomen roepen reacties op die lijken op allergische reacties. De reacties kunnen van persoon tot persoon sterk verschillen. Bij iemand die vaker met de brandharen in contact komt, kunnen deze veel heftiger zijn. De huidirritaties die binnen acht uur optreden zijn rood en pijnlijk en gaan gepaard met hevige jeuk, die tot wel twee weken kan aanhouden. Als de brandharen in de ogen komen, kan binnen enkele uren een rode, pijnlijke en jeukende zwelling optreden. Inademing van de brandharen kan leiden tot irritaties en ontstekingen van het slijmvlies van de neus, keel en luchtwegen. Belangrijk is dat elk contact met de rupsen en resten ervan wordt vermeden. Dit geldt tevens voor rupsrestanten of nesten uit voorgaande jaren, want 'oude' brandharen behouden zeer lange tijd (meer dan 5 jaar) hun schadelijke werking. Ook voor (landbouw)huisdieren zijn er gezondheidsrisico's. Klachten kunnen optreden als bijvoorbeeld vee graast onder aangetaste eikenbomen of als gras afkomstig uit de directe nabijheid van aangetaste eiken als veevoer wordt gebruikt. Ook kunnen honden door het happen in afgefallen rupsennesten ernstig letsel aan het mondslijmvlies krijgen.

Bijlage II Bestrijding³

Een beheerder (eigenaar van eikenbomen met de eikenprocessierups) heeft de keuze uit enkele methoden om de overlast van de eikenprocessierups te bestrijden. De inzet van de verschillende bestrijdingsmethoden is afhankelijk van de resultaten van de risico-inventarisatie en de monitoring. De maatregelen zijn:

- I Niets doen
- II Waarschuwen van het publiek
- III Afsluiten van het aangetaste gebied
- IV Biologische bestrijding (spuiten van *Bacillus thuringiensis*)
- V Mechanische bestrijding: zuigen
- VI Thermische bestrijding: branden
- VII Chemische bestrijding

De keuze van de maatregelen en de prioritering ervan kan met behulp van de beslisboom (zie Leidraad) worden vastgesteld.

In de Leidraad wordt niet ingegaan op de mogelijke inzet van (toegelaten) chemische bestrijdingsmiddelen (VII). Inzet hiervan kan op (middel)lange termijn contraproductief zijn, omdat ook natuurlijke vijanden van de eikenprocessierups worden aangetast. Bovendien sluit dit niet aan op overheidsbeleid om het gebruik van chemische bestrijdingsmiddelen in de groene ruimte zoveel mogelijk te beperken.

I Niets doen

Deze maatregel kan worden getroffen indien er een lage plaagdruk is in gebieden met weinig mensen, zoals veel bos- en natuurgebieden.

II Waarschuwen van het publiek

Met deze maatregel kan worden volstaan indien er in gebieden waar weinig mensen komen sprake is van een hoge plaagdruk. Uit het oogpunt van zorgplicht waarschuwt de terreinbeheerder het publiek. De keuze bestaat uit tijdelijke bebording, websites, berichtgeving in de lokale media of een combinatie hiervan.

III Afsluiten van een aangetast gebied

Bij een hoge plaagdruk kunnen delen van bos- en natuurgebieden tijdelijk worden afgesloten. Ook kan een beheerder er soms voor kiezen een beperkt deel van het gebied af te sluiten gedurende de uitvoering van een bestrijding van de eikenprocessierups.

IV Biologische bestrijding (spuiten van *Bacillus thuringiensis* Bt)(eind april - eind mei)
De bladbespuiting met een biologisch bestrijdingsmiddel kan worden uitgevoerd tot maximaal in het derde larvale stadium. Een goede monitoring vooraf is hierbij noodzakelijk. Door vroeg na het begin van de bladvorming te spuiten, als de oranje- en gele rupsen van het jonge blad beginnen te vreten, kan de latere overlast sterk worden beperkt. De bestrijding wordt uitgevoerd door een luchtondersteunde nevelbespuiting met een bacteriepreparaat. Hierdoor vormen zich kleine druppeltjes die gelijkmatig over het blad verdeeld worden. Het is van

³ Bron: Leidraad beheersing Eikenprocessierups

belang niet alleen de buitenste laag van de kroon te bespuiten maar ook de binnenste laag. In de praktijk wordt wel gewerkt met een elektrostatische laadunit, waardoor een beperking van de drift zou worden bereikt. Een tijdig uitgevoerde eenmalige bespuiting is in beplantingen lager dan 25 meter voldoende om de overlast in de hand te houden. Bij bomen > 25 meter en in haardgebieden dient de behandeling herhaald te worden binnen ca. 10 dagen na de eerste behandeling, tenzij monitoring uitwijst dat de rupsen in voldoende mate gedood zijn. Het biologische middel is gevoelig voor afspoeling door regen, UV-licht en lage temperaturen. Het verdient aanbeveling de spuitbehandeling uit te voeren op dagen waarbij overdag een temperatuur van ca. 15°C wordt bereikt. Ook moet er niet teveel wind staan ter beperking van drift. De behandelingen kunnen eveneens 's nachts worden uitgevoerd (minder mensen aanwezig; relatief windstil). Milieuhygiënisch zijn spuitkorrels gebruiksvriendelijker dan spuitpoeders, omdat deze beter vermengen met water.

V Mechanische bestrijding: zuigen (mei - juli jonge rupsen; juni / augustus oude rupsen en rupsennesten)

De inzet van een mesttank (voor 1/4 gevuld met water) die is voorzien van een vacuümpomp is een goede methode om grotere hoeveelheden rupsen op te zuigen. Door een kleine aanpassing aan de zuigmond (verkleining aanzuigmond, flexibele slang en kunststof zuigbuis met afsluitbare klep), kunnen deze mesttanks op een effectieve wijze worden ingezet. Het verdient aanbeveling de behandeling een aantal malen te herhalen om te voorkomen dat rupsen die later afdalen alsnog overlast veroorzaken. Na het zuigen moeten de verwijderde rupsrestanten als afval worden behandeld. Het ledigen van de tank dient op een geschikte plaats te geschieden.

VI Thermische bestrijding: branden (mei - juli)

Zodra de rupsen zich op de stam van de boom verzamelen kan men beginnen met het wegbranden van de rupsen. Hierbij dient de vlam nooit loodrecht op de stam te worden gericht doch meer gelijkmatig te worden bewogen evenwijdig aan de stam. Het verdient aanbeveling zo hoog mogelijk te beginnen en van boven naar beneden te werken. Zoveel mogelijk branden met het gele deel van de vlam en de gevallen rupsen nabranden. Opgelet dient te worden voor verwaaiing van de brandharen door de wervelende warme lucht en voor bermbranden. Gebruik bij het branden voor dit doel uitgeruste en te verlengen propaanbranders. Het verwijderen van spinselnesten kan eveneens door branden worden uitgevoerd. Herhalen van de behandeling in een latere fase verdient aanbeveling om te voorkomen dat rupsen die later afdalen alsnog overlast veroorzaken. Branden is bij jongwas bomen niet aan te bevelen om bastbeschadiging te voorkomen.